

3.Hafta

Eski Yunan Siyaset Felsefesi: Materyalist ve İdealist Felsefe, Sofistler ve Sokrates¹

Materyalist ve İdealist Felsefeler

Yunan medeniyetinin geçmişi Girit Adası'ndaki Minos uygarlığına yani İ.Ö. 2000 yılına değin geri götürülebilir. Yüksek bir kültür seviyesine ulaştığı gözlenen bu uygarlık, coğrafi konumunun da sağladığı avantajla Mezopotamya ve Mısır uygarlıklarıyla ilişkiye girmiştir. İ.Ö. XVIII. yüzyıl civarında bir Hint-Avrupa ırkı olan Akhalar tarafından yıkılan bu medeniyet, birikimini bu savaşçı ırka aktararak Yunanistan'da büyük bir uygarlık olan Mykene uygarlığının doğmasına yol açmıştır. İ. Ö. XIII. ve XII. Yüzyıllarda daha önce sözünü ettiğimiz Dor kabilelerinin Yunanistan'a göçü ile Mykene uygarlığı yıkılmış, Akha unsurları İonia adı verilen Anadolu'nun Ege kıyılarına ve İtalya'nın güney kıyıları ile Sicilya'ya göç etmişlerdir. Daha öncesinde yüksek bir uygarlık düzeyine sahip olan Akhalar, yeni gittikleri yerde de daha organize bir şekilde medeniyetlerini ilerletmeye koyuldular. Ayrıca özellikle Anadolu'nun batı kıyılarının verimli topraklara sahip oluşu İonia'nın, Yunan Yarımadası'ndan daha çabuk kalkınmasını sağlamıştır. Nitekim İonia'da *polis* (şehir/site-devleti) düzeni yarımadadan yaklaşık yüzyıl önce İ.Ö. VIII. Yüzyıl'da ortaya çıktı. Bu düzen içerisinde maddi ihtiyaçlarını karşılayan Yunanlılar, ilgilerini soyut düşünceye, felsefeye yöneltmişlerdir. Bu yönelişte, o zamana kadarki uygarlıkların

---

¹ Bu bölüm, ders sorumlusunun 1997 yılında Hacettepe Üniversitesi'nde savunmuş olduğu "Aristoteles'in Adalet Anlayışının Günümüz Adalet Anlayışıyla İlişkileri" başlıklı yüksek lisans tezinin ilgili kısımlarından uyarlanmıştır.

hep pratik düşünüşle ayakta kalması ve belli bir birikim sağlaması, Yunan mitolojik dininin soyut düşünceyi kışkırtması, nüfus olarak küçük olan *polis* düzeninin devamlı bir bürokratik elite ihtiyaç yaratmayarak, elitlere boş zaman ayırması ve kölelik kurumunun, Yunan vatandaşlarının temel ihtiyaçlarını karşılayarak onlara sanata, müziğe ve felsefeye ayırabilecekleri vakit bırakmasının etkili olduğu düşünülebilir (Şenel, 1968: 2-4).

İşte bu ortam içerisinde felsefi düşünüşün İonia'da doğduğu kabul edilir. İonia felsefesinin ilk düşünürleri olan Thales, Anaksimandros, Anaksimenes ve Heraklitos gibi düşünürler her şeyden önce, “varlık evreninin aslı nedir?” sorusuna cevap aramışlardır. Bu soruya ilk olarak Thales “su”, Anaksimandros “sınırsız” (*apeiron* = belirsiz), Anaksimenes “hava”, Herakleitos da “ateş” cevabını vermişlerdir. Thales’le başlayan bu “evrenin *arkhesi*, tözünü bulma” uğraşısının asıl önemi, onların doğru cevabı verip verememelerinden değil fakat bu soruya cevap olarak ilk kez efsanevidinsel nitelikli olmayan natüralist bir açıklama vermeye çalışmasındandır (Arslan, 1995: 39). Bu nedenle bu düşünürlerin geneline İonia doğa felsefesi, Materyalist felsefe veya Miletos Okulu adı verilir.

İonia'da materyalist bir felsefe okulu ortaya çıkarken, İtalya'da Pythagorascılar ve Elea Okulu ile “idealist felsefe” geliyordu. Kurucusu İ.Ö. VI. Yüzyıl içinde Sisam Adası'nda doğan Pythagoras olan Pythagorascılığın temel düşüncesi, ruhun çeşitli beden kafeslerinde gittikçe daha erdemli bir hayat yaşayıp, maddi hazlardan uzak kalarak, yüksele yüksele saf ruh haline gelip asıl ruhla bütünleştiğidir. Böylece İonia doğa felsefesinin materyalist bakış açısına karşı, Pythagorasçılık “idealist, dini” temelli bir bakış açısı getiriyordu.

Öte yandan Napoli'nin güneyinde bir Yunan polisi olan Elea'da doğan felsefe akımı da İonia'dan farklı olarak, olayları gözlemle değil, sırf akılla, mantıkla

kavramaya girişerek “mantıksal felsefe”nin kurucusu oldu. Bu akımın kurucusu olan Parmenides metafizik bilgi ile deneysel bilgiyi birbirinden kesin olarak ayıran ve varlık hakkında salt akla, mantıksal akıl yürütmeye dayanarak bir açıklama vermek iddiasında olan ilk filozoftur (Arslan, 1995: 113).

Varlığın aslını ve bu asıl prensibin niteliklerini araştıran bu felsefe tartışmaları hep metafizik tartışmalardır. Bu metafizik harekete karşı pozitivist bir reaksiyon belirir: Sofistik hareket. Şimdi bu hareketi inceleyelim.

Sofistik Aydınlanma

Yarımadada beliren, Atina'nın odak olduğu bu kültür, İonia doğa felsefesi gibi metafizikle, İtalya din felsefesi gibi mistik inançlarla uğraşmayıp, insanı düşünüşün baş konusu olarak aldığı için, Alman yazarları tarafından, metafizik düşünce ve batıl inançlara tepki olarak çıkıp, insana, sosyal sorunlara eğilen on sekizinci yüzyıl aydınlanmasına benzetilir. Bu yüzden sofistlerin yarattığı bu düşünüşe “sofistik aydınlanma” denir (Şenel, 1970: 316).

Nitekim sofistler kendilerinden öncekilerden farklı olarak kozmos sorunuyla değil, fakat insan sorunuyla ilgilenmişlerdir. Onlar kuramsal bilgiye ulaşmak yerine insan mutluluğu için kullanılabilir pratik bilgiye ulaşmaya çalışmışlardır (Ağaoğulları, 1989: 52).

Sofist sözcüğü, Yunanca'da bilgelik, hikmet anlamına gelen *sophos* (*Sophia*) sözcüğünden türemiştir. Russell'a göre el verdiği ölçüde “profesör” sözcüğüyle amaçladığımızı anlatır. Ona göre sofist, geçimini gençlere, pratik yaşamlarında yararlı olacağı düşünülen belirli şeyler öğretmekle sağlayan adamdır (Russell, 1984: 185).

Ağaoğulları'na göre sofist sözcüğü ilk üçü birbirine bağlı şu dört anlamı içermektedir: Bilgili kişi, siyasal hayat öğretmeni, retorik ustası ve safsatıcı kişi (Ağaoğulları, 1989: 53-5).

Gerçekten de sofistler hemen her alanda bilgi sahibi idiler. Özellikle siyaset alanında üstün bilgiye sahiptiler. Keza onlar, ailesinden veya kendinden geliri olanlara para karşılığında siyaset ve retorik (güzel konuşma) dersleri veriyorlardı. Demokrasi ile yönetilen Atina'da, halk meclisinin karşısında fikirlerini ustalıklı savunmak ve avukatların yer almadığı halk mahkemesinde (*Heleia*) suçsuzluğunu ispatlamak zorunda olan kişiler için sofistlerin verdiği bu derslerin önemi inkâr edilemezdi (Russell, 1984: 186).

Sofistlere yüklenen “safsatıcı kişi” olma niteliği ise daha çok Sokrates ve onun çizgisinde ilerleyen Platon tarafından yakıştırılmıştır. Russell'ın ifadesiyle Platon adeta kendini sofistleri küçük düşürmeye adanmıştı (Russell, 1984: 187).

İ.Ö. V. Yüzyıl ile IV. Yüzyıl arasında revaçta olan sofistleri iki kuşak altında toplayabiliriz. Bu iki kuşak arasında zaman olarak öncelik sonralık ilişkisinden ziyade fikirsel bazda farklılıklar dikkat çekicidir. Şimdi kısaca bu kuşaklara ve aralarındaki farklılıklara değinelim.

Birinci kuşak sofistlerin arasında Protagoras, Prodikos, Gorgias ve Hippias gibi düşünürler yer alır. Bu düşünürlerin ortak paydası demokrasi yanlısı olmalarıdır. Görüşleri şu şekilde özetlenebilir: temel amaç insan yararadır. Kozmosla veya tanrılarla ilgilenmek yerine en değerli varlık olan insanla ilgilenilmelidir.

Sofistlere göre retorik en temel bilimdir. Onlara göre her şey tartışılmalıdır. Hiç kimse bir başkasının fikrini peşinen kabullenmek zorunda değildir. Hiçbir bilgi kesin değildir, görecelidir. Her şey devamlı bir değişim halindedir. Bu fikri en güzel Protagoras, “*Metros antropos panton* = insan her şeyin ölçüsüdür” sözü ile ifade eder. Aristokrasi yanlısı Pindaros'un “(n)omos (geleneksel ve ilahi hukuk) her şeyin kralıdır” sözünde ifadesini bulan kolektivist ve baskıcı görüşüne karşılık,

Protogaras'ın bu sözü oldukça bireyci ve özgürlükçü bir nitelik arz eder (Şenel, 1968: 117-18).

İlk kuşak sofistlere göre toplum ilahi bir yapıt değil fakat bir insan yapıtıdır. Her yurttaş toplumu ilgilendiren sorunlar hakkında fikir yürütebilir. Bir başka deyişle, siyaset bilgisi ya da siyaset erdem belli bir azınlığın (aristokratların) ayrıcalığı değildir, fakat herkes bundan pay almıştır; dolayısıyla herkes siyasete katılabilir ve katılmalıdır. Yunanlıların kardeş oldukları ve birleşmeleri gerektiği fikrine sahiptirler. Bu görüşün ortaya çıkmasında, sofistlerin Atina'da *metoikos* (yabancı) statüsünde olmaları ve siyaset haklarından yoksun bulunmaları etkili olmuş olabilir. Keza, eğer Helen birliği sağlanırsa yerli-yabancı diye bir ayırım söz konusu olmayacaktır.

Birinci kuşak sofistlerde “bireysel faydacılık”ın izlerini bulabiliriz:

Onlara göre birey ve toplumun amacı ayrı olamaz: Poliste mevki ve güç peşinde koşan kişi, “demokratik sistemin” gereklerini yerine getiriyor, onun gelişimine katkıda bulunuyor demektir. Siyasal alandaki bu anlayış ekonomik alana uygulandığında, bu kez “ekonomik liberalizm”in temel ilkelerinden biri ortaya çıkar. Bu, kişinin yetenekleri ve bilgisi ölçüsünde kendi çıkarını gerçekleştirirken toplumsal gönencin ve gücün artmasına katkıda bulunduğu ilkesidir.

Nitekim Prodikos'a göre zenginleşmek için toprağını ekip biçen ya da sürülerine özen gösteren kişi aynı zamanda ülkesine de faydalı olmaktadır (Ağaoğulları, 1989: 57-65). Bu çerçevede, birinci kuşak sofistlerin fikirleri özgürlükçü ve demokratik mahiyetteydi.

İkinci kuşak sofistler arasında ise Antiphon, Euthydemos, Kallikles, Kritias, Thrasymakhos gibi düşünürler yer alır. Bunlar bilgi konusundaki göreceliği en uç noktaya götürürler. Her şey herkese göre doğrudur. Toplumdaki kişi sayısı kadar farklı doğrular olabilir. Bu görecelilik ahlak kurallarını da kapsamaktadır. Ahlaki bakımdan mutlak bir değer var olmadığına ilişkin anlayış, din alanına yansıtıldığında tanrıların reddine ulaşılır. Nitekim “Atinalı soylu Kritias'a göre tanrılar, yasaların yetersiz kaldığını gören akıllı devlet adamlarının iktidarlarını sürdürmek,

düzeni devam ettirmek için insanların içine saldıkları bir korkudur” (Ağaoğulları, 1989: 67).

Yine ikinci kuşak sofistlerde, değerlerin kişiden kişiye değişiminden hareketle polisins insan yapısı olduğuna inanılmış ve buradan da toplum sözleşmesi kuramına ulaşılmıştır. Kritias *Sisyphos* adlı eserinde tıpkı Thomas Hobbes’un Leviathan’da kurguladığı gibi, bir doğa durumu tasviri yapar:

Ona göre şiddetin ve vahşetin sürdüğü bu dönemde, insanlar hiçbir yasaya bağımlı değillerdi ve yalnızca içgüdülerine göre davranıyorlardı. Sonra, adaletin sağlanabilmesi için bir düzene gereksinimi olduklarını anladılar ve yasaları yaparak toplum durumuna geçtiler (Ağaoğulları, 1989: 68).

İkinci kuşak sofistlere göre “doğadan olan kurallar” ile “insanın koymuş olduğu kurallar” arasında uyumsuzluk vardır. Doğal hukuk öğretisi, insanın üstünde doğaya özgü yasaların bulunduğu varsayımı üzerine oturtulmuştur. “Pozitif yasa” (nomos) bir keyfiliğe sahiptir, uyulması gereken yasa “doğal hukuk” (physis)tur (Ağaoğulları, 1989: 70-1).

İkinci kuşak sofistlerde “toplum sözleşmesi kuramları”nın yanı sıra “kuvvet kuramları”nı da görmekteyiz.

Bu teoriyi savunanlara göre de devleti insanlar kurmuşlardır. Ancak devleti bütün insanlar değil güçlü insanlar kurmuşlardır. Bunlar kendi yararlarına olan kanunlar çıkarıp, zayıflara kabul ettirmişlerdir. Bu yüzden devlette herkesin aynı haklardan yararlanması söz konusu olamaz (Şenel, 1968: 114).

Khalkedeon’lu Thrasymakhos’a göre siyasi iktidarı ele geçirmede ve sürdürmede geçerli tek ilke “güç”tür. Thrasymakhos’a göre “adalet”, gücünün işine gelendir. Güçlüler, işine geldiği gibi kanunlar yapar ve yönetilenleri mutlak bir şekilde bu kurallara uymaya zorlar. Böyle yapmakta haklıdırlar da. Bunun kanıtı, çoğu zaman kötülerin ayakta kalması, dürüstlerin ise yıkımla karşılaşmasıdır. Öyleyse yöneticilerin

iktidarlarını sağlamlaştırmaya dönük olarak yaptıkları kötü davranışlar bile mubahtır, “adil”dir (Platon, 1985: 33-34).

Yine ikinci kuşak sofistlerden olan Kallikles’e göre devlet, zayıfların kendilerini güçlülere karşı korumak, güçlüleri yasalarla yozlaştırmak için kurdukları bir tuzaktır (Ağaoğulları, 1989: 74-5).

Sofistler hakkındaki tanımlardan dördüncüsü olan “safsatıcı kişi” anlamı da daha çok bu ikinci kuşak sofistler için yakıştırılmıştır (Şenel, 1968: 115). Sofistik hareket, aristokratik değerlere karşı bir tepki hareketi olarak doğmuştu, başlıca amacı o güne değin toplumsal, siyasal hayata yön veren değerleri yıkmaktı. Aristokratik değerlerin yıkımının ardından bu değerlerin karşıtlarının doğup gelişmesi umulabilirdi. Ancak böyle olmayıp tam tersi gerçekleşmiştir. Sokrates ve onun öğrencilerinin kurdukları felsefe sistemleri sofistlik hareketin yıktığı eski aristokratik değerleri daha sağlam temellere oturtarak, toplumun içine düştüğü değer bunalımını aşmayı amaçlamışlardır (Şenel, 1968: 147).

Sokrates

İ.Ö. 469-399 yılları arasında yaşadığı düşünülen Sokrates hakkında kesin yargılarda bulunmak çok zordur. Sokrates, Eski Yunan düşünce dünyasında önemli bir gelenek olan doğa felsefesiyle uğraşmak yerine, tıpkı sofistler gibi, kendine konu olarak insanı seçmiştir. Sofistler gibi, o da insanları aydınlatmak için sürekli onlarla tartışmış; ancak sofistlerden farklı olarak, bilgisini paylaştığı kişilerden para almamıştır. Nihayet, Sokrates akla önem vermiş, kişinin dogmalarla ve gelenekle değil, akıl süzgecinden geçirdiği kendi gerçekleriyle hareket etmesini önermiştir (Ağaoğulları, 1989: 97-9).

Sokrates'e göre iki tür bilgi vardır. Bunlardan birincisi duyu organlarıyla elde edilen ve gerçek olmayan sanılar (*doksa*), ikincisi ise salt aklın ürünü olan gerçek bilgi (*episteme*)'dir. Sokrates'e göre salt aklın ürünü olan bu gerçek bilgi erdemle özdeşdir. Bu anlamda erdem, iyi ile kötüyü birbirinden ayırt etmenin, neyin doğru neyin yanlış olduğunun bilgisidir. Sokrates'e göre erdem bilgiyle özdeş olduğu için de, öğretilbilir bir şey olmaktadır. Kimi yazarlara göre Sokrates herkesin, bilgiyle özdeş olan erdemi öğrenebileceğini düşünürken, kimilerine göre de bazı insanların erdemi öğrenmeye diğer insanlara göre daha yatkın olduğunu düşünmektedir. Bu iki farklı görüşün önemi, özellikle yönetim konusu göz önüne alındığında ortaya çıkmaktadır. Nitekim Sokrates'e göre yönetim erdemli, diğer deyişle bilgili kişilerin elinde olmalıdır. Bu durumda Sokrates, eğer bilginin herkes tarafından öğrenilebileceği görüşündeysen, onun demokratik değerlere sahip olduğu; yok eğer bilgiyi bazı kişilerin diğerlerinden daha iyi öğrenebileceğini savunuyorsa aristokratik değerlere sahip olduğu düşünülecektir. Öte yandan Şenel'e göre, Sokrates herkesin erdeme ulaşmada eşit yatkınlıkta olduğunu düşünse bile sonuçta ulaşılan nokta aristokratik nitelikli olacaktır. Çünkü hayatlarının büyük bir bölümünü bilgiyi öğrenmeye adanmışlar, geçinmek için çalışmaya ihtiyaç duymayacak kadar varlıklı olanlar yani aristokratlardır. Bu sınıfa en fazla yaklaşabilecek olanlar belki orta sınıfa mensup kişiler olabilir. Ancak her durumda yönetim erdemli bir azınlığın elinde olacaktır (Şenel, 1968: 152-55).

Sokrates'e göre tüm insanları, toplumları, *polis*leri, kısaca tüm evreni yöneten bir salt akıl vardır. Diğer canlılar arasında yalnız insanoğlu bu salt akıldan pay almıştır. Evrensel aklın koyduğu kurallar, göreceli olmayan, koşullara ve kişilere göre değişmeyen, gerçeğin ve adaletin soyut kurallarıdır. İnsanoğlu sahip olduğu akıl sayesinde gerçeğin ve adaletin bu genel kurallarını keşfedip onlara göre davranabilir

(Willoughby, 1969: 84-5). Böylece Sokrates, sofistlerden farklı olarak hümanizmasına eski doğa felsefecilerinin akılcı geleneğini de sokmuş oluyordu. Ona göre ahlaki terimler tanımlanabilirse, onları özel durumlarda bilimsel olarak uygulayabilmek mümkün hale gelir. Böyle bir bilimin de ideal bir toplum yaratma ve devam ettirme arayışında kullanabileceği ortadadır (Sabine, 1969: 29).

Kaynakça

- Ağaoğulları, Mehmet Ali. (1989). **Eski Yunan'da Siyaset Felsefesi**. Ankara: V Teori.
- Arslan, A. (1995). **İlkçağ Felsefe Tarihi**. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Platon. (1985). **Devlet**. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Russell, B. (1984). **Batı Felsefesi Tarihi cilt I**. İstanbul: Say Yayınları.
- Sabine, G. (1969). **Siyasal Düşünceler Tarihi I**. Ankara: Türk Siyasi İlimler Dergisi Yayınları.
- Şenel, A. (1968). **Eski Yunan'da Siyasal Düşünüş**. Ankara: SBF Yayınları.
- Şenel, A. (1970). **Eski Yunan'da Eşitlik ve Eşitsizlik Üstüne**. Ankara: SBF Yayınları.
- Wiloughby, W. (1969). **The Political Theories of the Ancient World**. New York: Books for Liberal Press.

Ek Okumalar

- Arslan, Ahmet. (2010). **İlkçağ Felsefe Tarihi 1: Sokrates Öncesi Yunan Felsefesi**. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Arslan, Ahmet. (2010). **İlkçağ Felsefe Tarihi 2: Sofistlerden Platon'a**. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Ataman, Veysel. (2005). **Devlet'e Giriş: Thales'ten Platon'a Yunan Felsefesi**. İstanbul: Don Kişot Yayınları.

Bonnard, Andre. (2004). **Antik Yunan Uygarlığı 2: Antigone'den Sokrates'e**. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.

Cevizci, Ahmet. (2006). **İlkçağ Felsefesi Tarihi**. Bursa: Asa Kitabevi.

Copleston, Frederick. (1986). **Ön Sokratik Felsefe, Sokrates ve Dönemi**. Çev. Aziz Yardımlı. İstanbul: İdea.

Copleston, Frederick. (1990). **Helenistik Felsefe**. Çev. Aziz Yardımlı. İstanbul: İdea.

Thilly, Frank. (2002). **Felsefenin Öyküsü 1: Yunan ve Ortaçağ Felsefesi**. İstanbul: İzdüşüm Yayınları.

Tunçay, Mete. (2010). **Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi 1 (Seçilmiş Yazılar Eski ve Orta Çağlar)**. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Von Aster, Ernzt. (2005). **İlkçağ ve Ortaçağ Felsefe Tarihi**. İstanbul: Düşüncebilim Kitapları Dizisi.